

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

05

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

สัญลักษณ์ของชื่อควายในตำนานจามเทวีวงศ์

The sign of the name Ka wa ya in the legend of Chamadevivongs.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

Sirisak Apisakmontree

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai

ธนิกันต์ วรรณมานนท์

Tanikan Worathammanon

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน

Chiangsaen National Museum

Corresponding Author, Email: Sak_api@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตำนานจามเทวีวงศ์ 2) วิเคราะห์สัญลักษณ์ของชื่อนายควายในตำนานจามเทวีวงศ์

ผลการศึกษาพบว่า 1) โครงสร้างเนื้อหาจามเทวีวงศ์มี 9 ตอน ตำนานมีจุดประสงค์เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของเจดีย์หรืออุษย ตำนานได้แสดงละเอียดของการกำเนิดเมืองหรืออุษย การปกครอง การสงคราม และความสัมพันธ์กับเมืองโดยรอบที่ผ่านการสงครามและการแต่งงาน 2) สัญลักษณ์ของชื่อนายควายในระดับของความหมายโดยตรง คือ ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควาย ในระดับความหมายโดยอ้อม คือ ผู้ที่มีจิตใจเื่องหงอย หนักใจ ซึ่งเปรียบได้กับลักษณะนิสัยควาย และในระดับวัฒนธรรม คือ ผู้ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้ เพราะจิตใจไม่มีความมั่นคงในธรรม แต่ทำหน้าที่เป็นทาสและเป็นผู้ปกครองบ้านได้

คำสำคัญ : สัญลักษณ์, ควาย, จามเทวีวงศ์

Abstract

This article aims to analyze of the content structure of Chamadevivongs and analysis of the sign of the name Ka wa ya in the legend of Chamadevivongs.

The results showed that: 1) The content structure of Chamadevivongs has 9 sections. The purpose of the legend to explain the emergence of the Haripunchai Pagoda. The legends detail the origins of Haripunchai, its rule, the war and its relationship with the surrounding city through wars and marriages. 2) The sign of the name Ka wa ya, in the level of direct meaning, is those born from buffalo footprints. At the indirect semantic level, those who are mentally depressed and have a heavy burden. which is comparable to the nature of the buffalo. At the cultural level, it is those who cannot rule the city. because the mind has no stability in the Dharma but can act as an ambassador and be the head of the village.

Keyword: Sign, Ka Wa Ya, Chamadevivongs

บทนำ

จามเทวีวงศ์เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา แต่งเป็นภาษาบาลี โดยพระโพธิรังสี ภิกษุชาวเชียงใหม่ มี 15 บท เล่าเรื่องราวพัฒนาการของเมืองหริภุญชัย ตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ในโลกนี้ ได้เสด็จมายังหมู่บ้านชาวเมงคในลุ่มน้ำปิง ทรงแสดงพุทธทำนายถึงการเกิดขึ้นของพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย กระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอาทิตยราชสถาปนาพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัยตามพุทธทำนายนั้น สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ตีพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรกใน พ.ศ. 2463 สมัยรัชกาลที่ 6 พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ร่วมกับ พระญาณวิจิตร (สิทธิ โลจนานนท์) เป็นผู้แปล โดยผลงานที่มีชื่อเสียงอีกเล่มหนึ่งของพระโพธิรังสี คือ สิทฺธิคนิทาน

ปัจจุบัน จามเทวีวงศ์เป็นวรรณกรรมสำคัญที่ได้รับการยอมรับและถูกนำไปใช้ในการอ้างอิงเสมอเมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์เมืองลำพูนในช่วงต้น ส่งผลให้เกิดการศึกษาตำนาน

จามเทวีวงศ์ในประเด็นต่างๆ จำนวนมากทั้งในระดับมหากษัตริย์และคหบดีชั้นสูง อาทิ วรศรา อนันตโท (2559) ที่พบว่ามีการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นรูปเคารพ วัตถุมงคล บทเพลง จิตรกรรม บทกวี ละคร และพิธีกรรม โดยมีวิธีคิดในการเลือกสำนวนหรือตอนต่างๆ ในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความเกี่ยวข้องมาอ้างอิง เพื่อให้เกิดความสมจริงตามประวัติศาสตร์ที่มาจากตำนาน ทั้งยังเป็นการสร้างอารมณ์ร่วมกับผู้ชมที่รับรู้เรื่องราวพระนางจามเทวีวงศ์อยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว หรือในการศึกษาของ เพ็ญพิตรรา แสงสุข (2561) ที่วิเคราะห์ประเด็นหลักธรรมราชาในจามเทวีวงศ์ พบว่ากษัตริย์ที่ดีต้องใช้ธรรมในการปกครองบ้านเมือง บำรุงเลี้ยงบิดา มารดา และเป็นผู้นำในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สำหรับในแง่การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน มีการศึกษาของ ศร แนวณรงค์ (2533) ซึ่งได้ปริวรรตต้นฉบับจามเทวีวงศ์ของวัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้จะพบการศึกษาเกี่ยวกับจามเทวีวงศ์กันมาก แต่ก็ยังไม่ปรากฏการศึกษาในลักษณะที่มุ่งวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้ทฤษฎีสัญศาสตร์เป็นหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งเชื่อว่าจะแสดงให้เห็นนัยที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาจามเทวีวงศ์ได้ ดังเช่นชื่อของนายควยยะ เป็นต้น อนึ่งบทความนี้จะช่วยให้เข้าใจตำนานจามเทวีวงศ์ตามทัศนะของผู้แต่งตำนานได้กระจ่างชัดมากขึ้น

ทฤษฎีสัญศาสตร์

สัญศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ และเครื่องหมายต่างๆ (Deneil Chandler, 2020) ซึ่งพยายามอธิบายวงจรของสัญลักษณ์อย่างเป็นระเบียบและมีแบบแผน เริ่มจากการเกิดขึ้น พัฒนา แปรเปลี่ยน สื่อมโหรี และสูญสลายของสัญลักษณ์ต่างๆ โดยคำว่าสัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่กำหนดนิยามขึ้นเพื่อให้ใช้ความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1203) ปรากฏทั้งในรูปของภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545: 21) และเป็นได้ทั้งวัตถุ การกระทำ ความคิด หรือรูปแบบทางภาษา (Victor Tuner 1975: 145) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดขึ้นหรือแม้แต่ตัวมนุษย์เองก็คือสัญลักษณ์เช่นกัน (Milton B. Singer 1984: 2) สัญลักษณ์มีหน้าที่กระตุ้นเตือนคนให้ระลึกถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นการสื่อความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่งนอกเหนือจากตัววัตถุเอง เช่น ภาพภูเขาสูงลดหลั่นกันไปบนผนังด้านหลังพระประธานในวิหาร เป็นสัญลักษณ์แทนภูเขาพระสุเมรุในพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏเนื้อหาในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งระบุ

ว่าเป็นภูเขาตั้งอยู่แกนกลางจักรวาล มียอดเป็นที่ตั้งเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันเป็นที่อยู่ของพระอินทร์ มีทิวเขาเจ็ดชั้นล้อมรอบเรียกสถบรีภันท์ ได้แก่ ภูเขายุครธร อสิณธร กรวิก สุทศนะ เนมินธร วินตกะ และอัสกัณ มีทะเลสี่พันดรรลล้อมรอบภูเขาทั้ง 7 วงนอกสุดมีภูเขาเหล็กกั้นรอบทะเลเรียกขอบจักรวาล เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้สัญญาจะเป็นเพียงตัวแทนของความจริง แต่ก็ไม่ได้ทำให้สัญญาลดความสำคัญน้อยลงไปเลย กลับยิ่งเพิ่มความสำคัญมากขึ้นไปอีก ในลักษณะของความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังวัตถุความจริงนั้น เพราะสัญญาเป็นจุดประสงค์สำคัญของผู้ที่สื่อสารนั่นเอง ดังเรื่องราวในวรรณกรรม ตำนานต่างๆ ที่มักซ่อนความหมายหรือจุดประสงค์ของผู้แต่งไว้เบื้องหลังข้อความที่ปรากฏ เช่น เมื่อตำนานกล่าวถึงการเดินทางของนาคจากหนองแสไปอยู่อาศัยยังดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน สัญญาหรือความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหาตอนนี้คือ การแบ่งเขตเมืองในลุ่มแม่น้ำโขง โดยเมืองที่นาคทั้งหลายไปอาศัยอยู่เรียกสุวรรณภูมิ อาณาเขตของเมืองสุวรรณภูมิจึงขึ้นอยู่กับที่อยู่ของนาคแต่ละตน นาคอยู่ที่ไหนเขตเมืองสุวรรณภูมิก็แผ่ไปถึงที่นั่น ส่วนเมืองที่ไม่มีนาคอาศัยนั้นเป็นเขตของเมืองศรีโคตรบูร เป็นต้น (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มินตรี, 2563: 149-183)

ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีสัญญาศาสตร์จะมีเอกลักษณ์อยู่ตรงที่จะสนใจเรื่องการสร้างสรรค์และการแปรเปลี่ยนความหมายที่ดำรงอยู่ในสัญญาต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2552: 77)

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาสัญญานั้น นอกจากจะศึกษารูปสัญญากับความหมายของสัญญาแล้ว ยังพบการศึกษาในเชิงวัฒนธรรมกับความหมายด้วย โดยพบว่า มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสารในระดับต่างๆ กัน มี 2 ระดับ (ภัครพวงค์ อัครเศรณี, 2518: 12)

1) ระดับของความหมาย คือ ความหมายโดยตรงกับความหมายโดยนัยหรือโดยอ้อม

2) ระดับของวัฒนธรรม คือ เครื่องหมายต่างๆ ถูกสื่อสารโดยผ่านหลักเกณฑ์และขนบธรรมเนียม อันเป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่จะทำให้เราเข้าใจสัญลักษณ์นั้นๆ ภาษาที่ต่างออกไปคือตัวอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับหลักเกณฑ์หรือขนบธรรมเนียมที่แตกต่างที่นำมาใช้เป็นตัวแทน หรือแสดงออกสำหรับโลกเรา

ในบทความนี้จะได้นำทฤษฎีสัญญาศาสตร์ไปใช้วิเคราะห์ชื่อนายควะในเนื้อหาจากเหวียงค์ ทั้งระดับเนื้อหาและระดับวัฒนธรรม

โครงสร้างเนื้อหาจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์แบ่งโครงสร้างเนื้อหาออกเป็น 9 ตอน ดังนี้

1) การเสด็จมาของพระพุทธเจ้ายังหมู่บ้านเมงคบุตร เพื่อกระทำพุทธทำนายการเกิดขึ้นของเมืองใหญ่อันเป็นสถานที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุภายในหมู่บ้านขาม่าน ซึ่งอยู่ทางเหนือไม่ไกลจากหมู่บ้านขามเมงคบุตร โดยมีกาเผือกเป็นพยาน พร้อมทั้งทรงได้สั่งสอนชาวเมงคบุตรให้บูชาพระรัตนไตร และรู้จักกรรมที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต (พระโพธิ์รังสี, 2554: 12-14)

จุดประสงค์ เป็นการปูพื้นเนื้อหาอันจะนำไปสู่การสร้างพระธาตุหริภุญชัยในตอนท้ายเรื่อง โดยการเชื่อมโยงเนื้อหาทั้งสองช่วงเข้ากับเรื่องราวการเสด็จมาพร้อมกระทำพุทธทำนายของพระพุทธเจ้า อันเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยหลังพุทธกาล ลักษณะเดียวกับที่ปรากฏในตำนานการสร้างเจดีย์สำคัญทางภาคเหนือ

หลักธรรมที่ปรากฏ คือ การบูชาพระรัตนไตร การรักษาศีล 5 การเป็นผู้เลี้ยงดูบิดามารดา การนอบน้อมผู้ใหญ่ การมีวาจาไพเราะ และการไม่ถือเอาวัตถุของผู้อื่นโดยประมาณ (พระโพธิ์รังสี, 2554: 15) อันเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนชาวเมงคบุตร

2) เรื่องราวของฤๅษี 4 ตน ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว โดยเน้นเรื่องราวพระฤๅษีवासเทพที่สร้างเมืองให้กุมารกุมาริอันเกิดจากนางเนื้อที่มาดื่มกินอสุจิซึ่งพระฤๅษีถ่ายมูลรดปนอยู่ปกครอง แต่ภายหลังเมืองที่สร้างทั้งหลายเหล่านี้ต้องล่มสลายเพราะความไม่มีธรรมของกษัตริย์ พระฤๅษีवासเทพจึงสร้างเมืองใหม่ในบริเวณที่มีตำนานว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมากระทำพุทธทำนาย ด้วยการขอความช่วยเหลือจากพระฤๅษีสฤงคหัตต์ สร้างเมืองเสร็จแล้วจึงอัญเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้มาปกครอง เนื่องจากพระนางจามเทวีเป็นผู้สืบสายเลือดกษัตริย์และเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม (พระโพธิ์รังสี, 2554: 34-89)

จุดประสงค์ แสดงเรื่องราวการเสด็จมาปกครองเมืองของพระนางจามเทวี อันเป็นจุดเริ่มต้นประวัติศาสตร์เมืองหริภุญชัย

หลักธรรมที่ปรากฏ ชี้ให้เห็นภาพบุคคล 2 ประเภท คือ คนที่เป็นสุพิช คือ มีต้นกำเนิดหรือตระกูลดีมีนัยหมายถึงพระนางจามเทวี กับคนที่เป็นกพิช คือ มีต้นกำเนิดไม่ดีมีนัยหมายถึงผู้ที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ ผู้ที่เกิดจากนางเนื้อที่มาดื่มกินอสุจิปนมูลของพระฤๅษี และมนุษย์ป่า (พระโพธิ์รังสี, 2554: 51) ความเป็นสุพิชในกรณีนี้ นอกจากเป็นผู้มีตระกูลดีแล้วยังมีนัยหมายถึงผู้มีธรรมด้วย แต่ภายหลังในตำนานจามเทวีได้อธิบายว่า ผู้มีตระกูลดีอาจเป็นผู้

ไม่มีธรรมก็ได้ หลักธรรมเหล่านี้ได้แก่

2.1) คนผู้กัลยาณการี (ผู้ทำกรรมดีเป็นปกติ) ก็ทำกรรมอันงาม คนผู้บาปการี (ผู้ทำกรรมชั่วเป็นปกติ) ก็ทำกรรมอันบาป ดังพุทธภาษิตว่า กัลยาณการี กัลยาณํ ปาปการี จ ปาปํ แปลได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (ส.ส. (ไทย) 15/333, ขุ.ชา.ทก. (ไทย) 27/84)

2.2) บุคคลผู้นำโลกไปโดยวิเศษย่อมไม่เกิดในตระกูลทั่วไป หมายถึง พระนางจามเทวีที่เกิดในตระกูลกษัตริย์ ส่วนกุมารกุมาริอันเกิดในรอยเท้าสัตว์ เกิดจากนางเนื้อ และมนุษย์ป่านั้น จดอยู่ในตระกูลทั่วไป

2.3) นักปราชญ์เกิดในตระกูลใด ย่อมทำให้ตระกูลนั้นได้ความสุข คนพาลเกิดในตระกูลใดย่อมพาให้ตระกูลนั้นได้ความทุกข์

2.4) บุคคลผู้ร้ายกาจหยาบคายดื้อกระด้างไม่รู้คุณมารดา ตีมารดาตนจนเหล่านั้น พาให้ประเทศกับชาวนครทั้งหลายฉิบหายไป หมายถึง กุมารกุมาริอันเกิดจากนางเนื้อที่มีใจโลเลรักษาศรัทธาไม่ได้ ตัดสินคดีความลูกตีแม่ว่าถูกต้องชอบธรรมแล้ว เพราะแม่เปรียบเหมือนกังสดาลที่ต้องตีจึงจะตั้ง

3) การเสด็จมาของพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้เพื่อปกครองเมืองหริภุญชัย ก่อนจะมีสงครามระหว่างเมืองหริภุญชัยกับเมืองพระเจ้ามีลักขราชฯ ผลคือฝ่ายเมืองหริภุญชัยได้รับชนะ จึงมีการเชื่อมสัมพันธ์ภาพระหว่างสองเมืองผ่านการแต่งงานของบุตรีฝาแฝด พระเจ้ามีลักขราชกับบุตรีฝาแฝดพระนางจามเทวี เมื่อทั้งสองรัฐเป็นอันเดียวกันแล้วพระเจ้ามหันตยศจึงขึ้นปกครองเมืองหริภุญชัยต่อไป ในเหตุการณ์นี้พระนางจามเทวีได้ขอิดาของนายควัยคามโกชกเพื่อประโยชน์แก่พระเจ้ามหันตยศกับธิดามีลักขราชให้คนละคน (พระโพธิรังสี, 2554: 120-145)

จุดประสงค์ แสดงการกลมกลืนระหว่างรัฐใหม่กับรัฐเดิมในดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง ผ่านการสงครามและการแต่งงาน

หลักธรรมที่ปรากฏ เป็นหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง มี 2 ประเด็น คือ

3.1) พระราชาที่เป็นกุพีชให้เว้นเสียจากราชสมบัติ ให้แต่พระราชาที่เป็นสุพีชครองราชย์สมบัติ (พระโพธิรังสี, 2554: 65) อธิบายว่า พระเจ้ามหันตยศที่มีมเหสี 2 คน คือ บุตรีของพระเจ้ามีลักขราชที่มีเชื้อสายกษัตริย์เป็นสุพีช กับบุตรีของนายควัยคามโกชกที่ไม่มีเชื้อสายกษัตริย์เป็นกุพีช การสืบราชสมบัตินั้นให้บุตรของพระองค์กับธิดาพระเจ้ามีลักขราช หากธิดาพระเจ้ามีลักขราชไม่มีบุตร แต่ธิดาของนายควัยคามโกชกมีบุตรก็ไม่ควรยกราชสมบัติ

ให้ปกครองเมือง แต่ให้อภิเษกในราชสมบัติฝ่ายพระเจ้ามีลักษราชนแทน ในกรณีดังกล่าวจะยกเมืองให้กับบุตรของพระเจ้าอนันตยศกับธิดาพระเจ้ามีลักษราชนแทน (พระโพธิ์รังสี, 2554: 150)

3.2) พระราชาที่เป็นธรรมิกราช ศาสนาจะรุ่งเรือง พระราชาที่เป็นอธรรมิกราช ศาสนาจะเสื่อมสูญ (พระโพธิ์รังสี, 2554: 64)

4) พระนางจามเทวีสร้างวัดทั้ง 5 ใน 5 ตำบล ในทิศทั้ง 4 ได้แก่ 1) วัดอรัญญิกัมมการามในด้านปาจิณทิศแห่งพระบุรี (หมายถึง ประจิม-ตะวันตก) 2) วัดมาลุลวารามในด้านมุขแห่งบุพพุตทิศ (บุรพา-ตะวันออก) 3) วัดอาพัทธารามในด้านอุตตรทิศ (อุดร-เหนือ) 4) วัดมหาวนารามในด้านปัจฉิมทิศ (ประจิม-ตะวันตก) 5) วัดมหารัตนารามในด้านทักษิณ (ทักษิณ-ใต้) (พระโพธิ์รังสี, 2554: 146-149)

จุดประสงค์ แสดงภาพการสถาปนาพระพุทธศาสนาในเมืองหริภุญชัยของพระนางจามเทวีภายหลังสงครามกับพระเจ้ามีลักษราชน

หลักธรรมที่ปรากฏ เรื่องอานิสงส์ในการทำบุญของพระนางจามเทวีในอดีตชาติซึ่งส่งผลให้พระนางได้ปกครองเมือง และไม่พบความบกพร่องของสมบัติในปัจจุบันชาติแต่อย่างใด

5) การสร้างเมืองเขลางค์โดยพระฤๅษีพรหมรังษีให้พระเจ้าอนันตยศปกครอง มีพลเมืองของรัฐเป็นลว้ากะเหรี่ยง สร้างเมืองแล้วจึงเสด็จกลับเมืองหริภุญชัยเพื่อเชิญพระนางจามเทวีมาประทับที่เมืองเขลางค์ ก่อนยกพระราชสมบัติให้พระนางจามเทวีปกครองเป็นเวลา 3 ปี เป็นการสนองพระคุณมารดา ด้วยเหตุนี้พระฤๅษีพรหมรังษีจึงสร้างเมืองอาลัมพางคนครทางทิศใต้ของเมืองเขลางค์ขึ้นอีกเมืองหนึ่งเพื่อให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าอนันตยศ เมื่อครบกำหนด พระเจ้าอนันตยศได้ขอให้พระนางจามเทวีประทับในเมืองเขลางค์ต่อไป พระนางจึงเสด็จไปประทับที่เมืองอาลัมพางค์ พร้อมมอบราชสมบัติคืนพระเจ้าอนันตยศ เพื่อประกาศความเป็นกษัตริย์ของพระเจ้าอนันตยศ (พระโพธิ์รังสี, 2554: 150-210)

จุดประสงค์ แสดงการเกิดขึ้นของเมืองเขลางค์กับเมืองอาลัมพางค์ในกลุ่มแม่น้ำวัง อันเป็นเมืองเครือญาติกับเมืองหริภุญชัย เป็นการแผ่ขยายอำนาจการปกครองไปพร้อมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากลุ่มน้ำปิงสู่ลุ่มน้ำวัง

หลักธรรมที่ปรากฏ เป็นหลักธรรมในการปกครองเมือง ได้แก่ การเป็นผู้เชื่อฟัง อปมาทธรรมตั้งตนไว้ในพระพุทธศาสนา คือ ไม่ประมาทในการรักษารธรรม บำรุงพระพุทธศาสนา และปฏิบัติในศีลาจารวัตร ให้ประพฤติตามจักรวัติธรรม อภิบาลบำรุงประชาชน ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น (พระโพธิ์รังสี, 2554: 173-174)

6) การสวรรคตของพระนางจามเทวีภายหลังเสด็จกลับเมืองหริภุญชัย โดยพระนางได้พระราชทานมหาทานและสมาทานศีลเป็นเวลา 7 วัน ครั้นถึงวันที่แปดจึงประหารและสวรรคต พระเจ้ามหันตยศุชาสรีกษิพระมารดาเป็นเวลา 7 วัน แล้วถวายพระเพลิง เชิญพระอัฐิไปทางปัจฉิมของพระนครก่อนประดิษฐานและสร้างเจดีย์ครอบชื่อว่าสุวรรณังโกฏเจดีย์ (พระโพธิ์รังสี, 2554: 210-220)

จุดประสงค์ แสดงขั้นตอนพิธีการประพรมเพลิงพระนางจามเทวี

หลักธรรมที่ปรากฏ แสดงถึงความตายอันเป็นธรรมดาของโลก แต่หากผู้คนยังอาลัยในการจากไปของบุคคลอันเป็นที่รัก ให้พึงกระทำบุญรักษาศีลสร้างพระเจดีย์พระพุทธรูปจึงแล้วอุทิศกุศลผลบุญไปสู่ผู้ตาย (พระโพธิ์รังสี, 2554: 213-214)

7) วงศ์กษัตริย์เมืองหริภุญชัย ตั้งแต่พระเจ้ามหันตยศไปจนกระทั่งถึงพระเจ้าอินทวราช นับได้ 28 พระองค์ กษัตริย์ทั้งหลายมีเชื้อสายที่ดีคือสืบทางสายเลือดจากพระมหาสมมติผู้เป็นกษัตริย์องค์แรกของโลก แต่อย่างไรก็ตามกษัตริย์บางพระองค์ที่เป็นสุพีชนนั้นก็ไม่อยู่ในธรรม ทำให้มีพระชนม์ชีพสั้น แต่ไม่ถึงกับทำให้เมืองล่มสลาย (พระโพธิ์รังสี, 2554: 221-255)

จุดประสงค์ แสดงความสำคัญของการรักษาธรรมมากกว่าการสืบเชื้อสายที่ดี

หลักธรรมที่ปรากฏ แสดงเรื่องความสุขในใจและความสุขในราชสมบัติอันเกิดจากเหตุ 2 ประการ คือ 1) บุญกุศลที่กระทำไว้ในอดีต กับ 2) การป้องกันของเทวดาที่รักษาดิน รักษาเมือง ด้วยเหตุนี้จึงมีพิธีกระทำบุญแล้วอุทิศบุญกุศลนั้นให้กับเทวดา (พระโพธิ์รังสี, 2554: 229, 242)

8) สงครามสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราช ระหว่างระหว่างหริภุญชัย (ชาวรามัญ-เมงค) กับละโว้ (ชาวกัมพูชา-ขอม) มี 2 ลักษณะ คือ 1) สงครามธรรมที่เอาชนะกันด้วยปัญญา (พระโพธิ์รังสี, 2554: 256-298) และ 2) สงครามของเทวดารักษาเมือง (พระโพธิ์รังสี, 2554: 298-318)

จุดประสงค์ อธิบายเขตแดนและชื่อสถานที่ต่างๆ ในหริภุญชัยอันเป็นผลจากสงครามทั้ง 2 ลักษณะ

หลักธรรมที่ปรากฏ เน้นเรื่องสงคราม ได้แก่ 1) การชนะสงครามด้วยปัญญา มีนัยหมายถึงสงครามที่ไม่มีการสูญเสียไพร่พลจำนวนมาก โดยสู้กันด้วยปัญญา เช่น แข่งกันสร้างพระเจดีย์หรือแข่งกันขุดหนองน้ำ และ 2) สงครามของเทวดารักษาเมือง แสดงการเกื้อกูลระหว่างคนกับเทวดา

9) พระเจ้าอาทิตย์ราชสถาปนาพระธาตุหริภุญชัยตามเรื่องราวที่ได้ยินจากกาเผือก

ซึ่งมีชีวิตอยู่และได้ยินพุทธทำนายเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนชาวเมงคบุตรและ
มาน (พระโพธิรังสี, 2554: 318-353)

จุดประสงค์ แสดงการสถาปนาพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย

หลักธรรมที่ปรากฏ เรื่องการบูชาพระบรมสารีริกธาตุเป็นมงคลต่อชีวิต และเป็น
เหตุแห่งความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง

ลักษณะโครงสร้างเนื้อหาจากเทววิวงศ์ถูกผูกไว้อย่างเป็นระเบียบ เนื้อหาแต่ละ
ตอนสอดคล้องสัมพันธ์เป็นเหตุและผล โดยใจความตอนท้ายของเนื้อหาแต่ละตอนจะเชื่อม
โยงไปสู่ตอนต้นของเนื้อหาในส่วนถัดไป จึงทำให้เนื้อหาทั้งหมดร้อยรัดกันด้วยเหตุและผล มี
จุดประสงค์เพื่ออธิบายการเกิดของพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย ผู้แต่งได้ให้ความสำคัญ
กำเนิดเมืองหริภุญชัย การปกครอง การสงคราม และความสัมพันธ์กับเมืองโดยรอบที่ผ่าน
การสงครามและการแต่งงาน มีการสอดแทรกหลักธรรมในทุกโครงสร้าง อันเป็นหลักธรรม
ที่เกี่ยวข้องกับรายละเอียดของการกำเนิดเมืองหริภุญชัย การปกครอง และการสงครามตาม
ลักษณะของโครงสร้างเนื้อหาแต่ละส่วน

สัญลักษณ์ของชื่อนายควะในตำนานจามเทววิวงศ์

คำว่า ควะ (คะวะยะ) เป็นคำเดียวกับคำว่า ควาย บางครั้งก็เขียนควียะ นายควาย
จึงหมายถึงนายควาย แต่ชื่อมีนัยสำคัญอย่างไรจะได้วิเคราะห์ต่อไป

ชื่อนายควะปรากฏในตำนานจามเทววิวงศ์ช่วงแรกๆ ในโครงสร้างเนื้อหาที่ 2 และ
3 ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างเมืองของฤๅษี และการปกครองเมืองสมัยพระนางจามเทวี

ปรากฏครั้งแรกในฐานะทูตถือหนังสือของพระฤๅษีสูกกทันต์กับพระฤๅษีवासเทพ
ไปถึงพระฤๅษีสัชนาโลยที่เมืองสัชนาโลยนคร เพื่อขอเปลือกหอยสังข์ในทะเลใหญ่มาสร้าง
เมืองหริภุญชัย ดังถ้อยคำที่พระฤๅษีสูกกทันต์สั่งนายควะไว้ว่า “นะ ควะท่านจงถือหนังสือ
นี้ไปถึงสัชนาโลยนครแล้ว จงให้แก่สัชนาโลยฤๅษี แล้วจงบอกแก่พระสัชนาโลยตามคำเรา”
(พระโพธิรังสี, 2554: 69) โดยพระฤๅษีवासเทพเป็นผู้แนะนำนายควะกับพระฤๅษีสูกกทันต์ใน
ฐานะอุปฐากของตนเพื่อให้กระทำหน้าที่ทูตของเมืองหริภุญชัย ดังว่า “พระवासเทพกล่าวว่า
สาธุแล้ว จึ่งเรียกอุปฐากของตน ชื่อ ควะมา” (พระโพธิรังสี, 2554: 69)

นอกจากนี้นายควะยังทำหน้าที่เป็นทูตไปกับบุรุษทั้งหลาย 500 คน เดินทางไป
พบพระเจ้ากรุงละโว้เพื่อทูลเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองหริภุญชัย ดังว่า “นายควะ

ทูตครั้งไปถึงแล้วจึงถวายอภิวาทพระบาทพระเจ้าจักรพรรดิราช พระเจ้าลวบุราธิบดี แล้วทูลประพจน์ข่าวทั้งปวงตามที่พระवासเทพฤชกล่าวแล้ว” (พระโพธิรังสี, 2554: 90, 105)

ภายหลังตั้งเมืองหริภุญชัยแล้ว นายควยะจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นนายควยคาม โภกหรือนายบ้านควยะ มีฐานะเป็นผู้ปกครองบ้าน ต่อมาธิดาแฝดของของนายควยะ คนหนึ่งได้เป็นสนมของพระเจ้ามหันตยศ อีกคนหนึ่งได้เป็นคนรับใช้ใกล้ชิดมเหสีพระเจ้ามหันตยศ (พระโพธิรังสี, 2554: 138)

จากเนื้อหาข้างต้นทำให้ทราบบทบาทหน้าที่ของนายควยะว่าเริ่มจากการเป็นอุปฐากของพระฤชีवासเทพ จากนั้นจึงทำหน้าที่เป็นทูตในการนำความไปถึงพระฤชีสัชชนา ไลยเพื่อขอเปลือกหอยสังข์มาสสร้างเมืองหริภุญชัย และเป็นทูตในการนำความไปถึงกษัตริย์เมืองละโว้เพื่อทูลเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองหริภุญชัย อาจด้วยความดีความชอบและบุคลิกภาพของนายควยะทำให้ภายหลังได้รับการยกฐานะเป็นผู้ปกครองบ้าน

แต่ทำไมผู้ที่มิบทบาทสำคัญในฐานะทูตเมืองนี้ จึงชื่อควยะหรือนายควาย
นั้นเพราะกำเนิดของนายควยะ

ตามตำนานจามเทวีวงศ์ระบุว่า นายควยะเป็นผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควายหรือวัวเถื่อนหรือโคเถื่อนซึ่งพระฤชีवासเทพได้ไปพบและเลี้ยงดูพร้อมกับผู้ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์อื่นๆ ได้แก่ รอยเท้าช้าง รอยเท้าแรด และรอยเท้าโค ดังว่า “พระवासเทพนั้น เมื่อสำนักอยู่ในบรรพตนี้ได้ลงมาสู่เชิงบรรพตได้แลดูไปแล้วโดยรอบทิศ เมื่อฝูงเนื้อ (ฝูงสัตว์)ทั้งหลายมีช้างเป็นต้นชนกันอยู่ได้เห็นแล้วซึ่งแรดด้วย โคด้วย วัวเถื่อนด้วย ลำพองสำแดงอยู่ ซึ่งมีฤคมาหาแห่งกว้างทั้งหลายมีฤคเป็นต้น วิ่งเล่นไปมาแต่ที่สุดเชิงเขา ตลอดน่านน้ำทั้งหลาย พระดาบสนั้นก็ดำเนินตามรอยเท้าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นไปในที่เหล่านั้น จึงได้เห็นกุมารแลกุมารี่อันเป็นกรรมมชกกำเนิดอุปาติกมี 4 คู่ ยังเกิดในรอยเท้าแห่งสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น” (พระโพธิรังสี, 2554: 29) พระฤชีได้เลี้ยงดูกุมารกุมารี่เหล่านั้น จนเติบโตขึ้นแล้วจึงให้กุมารกุมารี่ที่เกิดในรอยเท้าชนิดเดียวกันแต่งงานกัน ตั้งให้เป็นอุปาสกของตน (พระโพธิรังสี, 2554: 30) ด้วยเหตุนี้ นายควยะที่เกิดในรอยเท้าควายจึงมีฐานะเป็นอุปฐากของพระฤชีवासเทพด้วยประการฉะนี้

ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าวัวเถื่อน บางครั้งในตำนานจามเทวีก็เรียกเป็นผู้ที่เกิดในรอยเท้าโคเถือก (พระโพธิรังสี, 2554: 78)

สัญญาะของชื่อควยะจึงมีความหมายโดยตรงว่าเป็นผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควาย
ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ต่างๆ นั้น มีลักษณะจิตใจที่แตกต่างกัน ดังที่พระฤชีवास

เทพได้อธิบายไว้ในตำนานว่า “เพราะเหตุใดข้าพเจ้าจึงว่าอย่างนี้ คือว่า 1) คนเหล่านี้บางพวก มีหทัยประกอบด้วยมานะ มีมานะอันกระด้างมีอยู่ เพราะความที่แห่งชนเหล่านั้นเกิดแล้วใน รอยเท้าช้าง 2) บางพวกเป็นคนมีหทัยหยาบคาบ มีหทัยดื้อกระด้าง มีหทัยเหมือนแรดมีอยู่ เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายนั้นเกิดแล้วในรอยเท้าแรด 3) ครุฑหยา บางพวกมีหทัยเงื่อง หงอยมีหทัยหนัก ควหยา มีหทัยเหมือนโคถึกมีอยู่ เพราะความที่ชนทั้งหลายนั้นเกิดแล้ว ในรอยเท้าโคถึก 4) พาลหยา บางพวกมีหทัยอ่อน มีหทัยโลภ มีหทัยเหมือนโคมีอยู่ เพราะ ความที่แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเกิดในรอยเท้าโค 5) บางพวกมีหทัยประกอบด้วยมายามาก มี หทัยไม่ตรง มีหทัยเหมือนมฤคมายามีอยู่ เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเกิดแล้วโดย มฤคมายา 6) บางพวกเป็นมนุษย์ป่ามีแล้ว ย่อมไม่รู้ว่สิ่งนี้ดีสิ่งนี้ชั่วสิ่งนี้กุศลสิ่งนี้อกุศลดังนี้” (พระโพธิธรรมาลังการัตนโกมล, 2554: 78)

ด้วยเหตุนี้ คนที่เกิดจากรอยเท้าช้างจึงเป็นคนที่มีความมานะถือตัวเป็นปกติวิสัย เช่นเดียวกับคนที่เกิดในรอยเท้าแรดที่มีจิตใจดื้อกระด้างเป็นปกติวิสัย คนที่เกิดในรอยเท้าโคถึก (ควาย) มีใจหนัก (ครุฑหยา) เงื่องหงอย เรียกวหยา คนที่เกิดในรอยเท้าโค มีหทัยอ่อน (พาลหยา) มีหทัยโลภ คนที่เกิดจากนางเนื้อมีใจไม่ตรงประกอบด้วยมายา และคนที่เป็มนุษย์ป่า ย่อมไม่รู้จักแยกแยะธรรมหรืออธรรม

ทำไมพระฤๅษีสฤงษะจึงแบ่งคนเป็น 6 ประเภท นั้นเพราะจะนำไปสู่คำตอบที่ว่า คนทั้ง 6 ประเภทนี้ไม่สามารถปกครองเมืองได้ เนื่องจากการมีจิตใจที่ไม่มั่นคงในธรรม เพราะเป็นจิตใจที่มีความมานะถือตัว ดื้อกระด้าง ใจหนัก ใจอ่อน มียา และไม่รู้จักแยกแยะธรรมและอธรรม เป็นต้น ท่านจึงได้เปรียบจิตใจของคนทั้ง 6 ประเภท เหมือนอุปนิสัยสัตว์ต่างๆ

อนึ่งจิตใจที่ไม่มั่นคงในธรรมของผู้ปกครองเมือง จะส่งผลร้ายต่อการปกครองเมือง ขึ้นร้ายแรงที่สุด คือ เป็นเหตุให้เมืองล่มสลายได้ อย่างที่ปรากฏในกรณีของกุมารกุมาริฏกนา งกวางปกครองเมือง ซึ่งภายหลังเมืองที่ปกครองต้องล่มสลายเพราะจิตใจที่โลเลมียาของ กษัตริย์เชื้อสายนางกวาง นำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดและไม่เป็นธรรม

ทั้งหมดเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองใหม่ตาม คำของพระฤๅษีสฤงษะ เพราะพระนางเป็นสุพีช คือ สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ผู้เป็นพระ จักรพรรดิราชแห่งละโว้ ทั้งยังประกอบด้วยธรรม ดังที่พระฤๅษีสฤงษะทันทักกล่าวกับพระฤๅษิวา สุธะพาว “พระธิดาพระเจ้าละโว้ราชมีแล้วเป็นสุชาติ มีรูปงามมีศีลมีปัญญาพระนามว่าจามเทวี ดังนี้ ได้ปรากฏทั่วทิศเป็นดรณกุมาริทรเบญจกัลยาณีงาม เป็นสตรีวิเศษ (หม้าย) พระสามี

ของนางนั้นเดี๋ยวนี้ศรีศรธาได้บวชเป็นบรรพชิต” (พระโพธิ์รังสี, 2554: 81)

ด้วยเหตุนี้สัญญาของชื่อนายควะในความหมายโดยอ้อม คือ บุคคลที่มีจิตใจและนิสัยเช่นเดียวกับควะหรือผู้มีควะหยา คือ มีจิตใจเื่องหงอยมีหทัยหนัก ทั้งนี้คำว่าเื่องหงอยนี้ หมายถึง ซึมเซาไม่ชื่นบาน เื่องๆ เื่องซา เื่องช้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 295)

อย่างไรก็ตาม ในจามเทวีวงศ์ กำหนดให้คนที่มีความหยาทำหน้าที่ทูตเจรจาความเมืองได้ แต่ลักษณะการเจรจาของควะทูตก็ค่อนข้างชัดเจนและมุ่งมั่นเกินไป จนทำให้พระเจ้าละโว้พิศวงในถ้อยคำที่ควะทูตของธิดาของพระองค์โดยไม่ได้ออกเหตุผลใดๆ ดังปรากฏในตำนานว่า “(เมื่อ) พระราชาได้สดับคำราชทูตนั้น ก็มีพระทัยพิศวงทรงแค้นสรวล แล้วทอดพระเนตรดูพระสุกกทันตมหาฤๅษี (เพื่อขอคำอธิบาย)” (พระโพธิ์รังสี, 2554: 88) ทำให้พระฤๅษีสุกกทันตที่เดินทางไปพร้อมกัน ต้องชี้แจงเหตุที่มาที่ไปของการมาทูลเชิญพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้อีกครั้งหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ ทูตในความหมายที่ปรากฏในตำนานจามเทวี จึงไม่ใช่หมายถึงผู้มีวาทีศิลป์ที่ดีเพียงอย่างเดียว คุณสมบัติอื่นที่ทูตต้องมี เช่น เป็นผู้ที่มีความอดทน มีความมุ่งมั่นต่อการเดินทางไกล มีความเชี่ยวชาญในเส้นทาง มีความกล้าหาญและฉลาดในการแก้ไขอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการเดินทาง ทั้งยังต้องมีจิตวิทยาในการปกครองคนจำนวนมากที่ร่วมเดินทางไปด้วยกัน

เชื่อว่าเนื้อความในตอนนี ผู้แต่งตำนานต้องการเน้นให้เห็นอุปนิสัยของนายควะชัดเจนยิ่งขึ้น คือ นิสัยที่มุ่งมั่นตั้งใจเพื่อไปถึงที่หมายของนายควะมีลักษณะเดียวกับการเจรจาที่มุ่งไปสู่เป้าหมายทันที ตรง ชัด และไม่วกแวก

ด้วยอุปนิสัยของนายควะข้างต้น จึงส่งให้นายควะเหมาะสมที่จะเป็นทูตเมือง แม้จะไม่สมบูรณ์แบบแต่ก็ประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้เป็นทูตที่ดีได้ เหตุนี้ภายหลังกายควะทูตจึงได้เป็นนายควัยคามโกชกหรือนายบ้านควะด้วย มีฐานะเป็นผู้ปกครองบ้าน แม้นายควะจะมีจิตใจเื่องหงอยมีใจหนัก แต่อีกด้านหนึ่งต้องเป็นคนอดทนมุ่งมั่นและฉลาดในการปกครอง

กระนั้นก็ตามความสามารถในการปกครองของนายควะก็เป็นได้ในระดับผู้ปกครองบ้านเท่านั้น ไม่สามารถเป็นผู้ปกครองเมืองได้ เพราะจิตใจที่เื่องหงอยและหนัก อาจนำไปสู่การตัดสินใจผิดพลาด นำชีวิตของตนและผู้ถูกปกครองเข้าสู่ธรรมก็ได้ ดังถ้อยคำพระฤๅษีวาสุเทพที่แสดงไว้ข้างต้นแล้ว

แม้บุตรที่เกิดจากธิดาของนายควะกับพระเจ้าอนันตยศก็เป็นข้าห้ามของพระ

ฤๅษีที่ไม่ให้ขึ้นครองเมืองเช่นกัน ดังปรากฏในตำนานว่า “ถ้าหากว่าพระราชธิดาของพระเจ้ามลิกราช (กับพระเจ้ามหันตยศ) คลอดบุตรแล้ว จักเป็นบดีแห่งท่านๆ จงมอบราชสมบัติให้แก่บุตรนั้นเพื่อจักรักราชวงศ์ของท่าน ถ้าหากว่าพระเทวีของนางควั้ยคลอดบุตรแล้วจักเป็นบดีของท่านๆ จงมอบอุปราชสมบัติให้ ท่านทั้งหลายจงอภิเษกในราชสมบัติของมารดาเถิด ก็แต่ว่าพระราชเทวีของพระเจ้ามลิกราชย่อมไม่เกิดบุตรแต่ตน บุตรของพระอนันตยศมีอยู่เกิดแล้วแต่นางมลิขเทวี จงมอบราชสมบัติให้แก่บุตรนั้น เพื่อสืบวงศ์ของท่าน” (พระโพธิธรรมาจารย์, 2554: 140)

ด้วยเหตุนี้สัญญาณของชื่อนายควั้ยในระดับวัฒนธรรม คือ การที่นายควั้ยและผู้นับถือสหายเลือนนายควั้ยไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้ เพราะเป็นผู้ที่เกิดในรอยเท้าควั้ย และเป็นผู้ที่มีจิตใจเยื้องหยอญักใจอยู่เป็นนิจ เช่นเดียวกับผู้ที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ทั้งหลาย รวมถึงเกิดจากนางกวางที่มาดื่มกินอสุจิของพระฤๅษีและมนุษย์ป่าก็ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้เช่นกัน เพราะเป็นกูปิศาจ และมีจิตใจที่เป็นอุปสรรคต่อความมั่นคงในธรรม อย่างไรก็ตามเหตุหนึ่งที่ไม่ต้องการให้บุตรหลานของผู้ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ปกครองเมืองเพราะต้องการรักษาเผ่าพันธุ์ที่เป็นสัพพัญญูของพระนางจามเทวีไว้

อธิบายในเชิงวัฒนธรรม พบว่าเรื่องชาดิกำเนิดกับการเป็นผู้มีธรรมนี้ เป็นไปตามคติความเชื่อพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับกษัตริย์พระองค์แรกของโลกซึ่งเรียกว่าพระมหาสมมติพระองค์เป็นผู้ระงับเหตุทะเลาะวิวาทของฝูงคนโดยใช้ธรรมในสมัยเมื่อแรกกำเนิดโลก จึงทำให้คนทั้งหลายยกย่องเชิดชูพระองค์เป็นกษัตริย์เรียกพระมหาสมมติบ้าง พระราชาบ้าง กษัตริย์บ้าง พระองค์ทรงเป็นผู้สั่งสอนธรรมให้กับประชาชนยึดมั่นในศีล ตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ (ที.ปา. (ไทย) 11/111-113/83-102) ภายหลังลูกหลานของพระองค์จึงได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองต่างๆ ทำให้เกิดคติสืบต่อกันมาว่า กษัตริย์ทุกพระองค์ต้องมีเชื้อสายทางสายเลือดของพระมหาสมมติ จึงจะมีความชอบธรรมในการปกครองเมือง (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, 2560: 142-168)

อย่างไรก็ตามในเนื้อหาตอนท้ายๆ ผู้แต่งตำนานจามเทวีวงศ์ได้ชี้ให้เห็นว่า กษัตริย์บางองค์ที่สืบเชื้อสายทางสายเลือดก็อาจเป็นผู้ไม่มีธรรมได้ อาทิ พระเจ้ากุลเทวราชที่ปกครองเมืองหริภุญชัย เป็นผู้ไม่มั่นคงในธรรม เพราะความที่พระองค์คบหาสมาคมกับคนชั่ว จึงทำให้พ่ายแพ้สงคราม ทำให้ชาวเมืองหริภุญชัยหนีไปอยู่เมืองสมเริงนคร และไม่นานพระเจ้ามลิกราชไตรราชจึงเข้าปล้นหริภุญชัย ปกครองได้ 3 ปี ก็ทิ้งหริภุญชัยกลับไปพระนครของตน (พระโพธิธรรมาจารย์, 2554: 230-231) เป็นต้น

เรื่องราวกษัตริย์มีธรรมและไม่มีธรรมนี้ เป็นไปดังคำทำนายของพระฤๅษีสฤงก ทนต์ที่เสียชีวิตด้วยการขุดดินลงไปตอนที่สร้างเมืองหริภุญชัยว่า “รัตนเจ็ดประการนี้ใน ก้อนดินจะปรากฏมีพระราชชาติดี (มีธรรม) ถ่านไฟเขียวมีในก้อนดินก้อนหนึ่งจะปรากฏมีพระ ราชาที่ชั่ว (ไม่มีธรรม) เข้าเปลือกไม้มีผลมีในก้อนดินหนึ่งจะปรากฏเป็นเมืองร้าง” (พระโพธิ รังสี, 2554: 251-252)

ด้วยเหตุนี้ แม้เรื่องเชื้อสายพระมหาสมมุติจะเป็นเรื่องสำคัญ แต่เรื่องการมีธรรม ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน หากมีแต่สายเลือดที่ดีแต่ไม่มีธรรม เมืองก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ หากไม่มีสายเลือดก็ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้เช่นกัน เช่นกรณีของนายควยะและผู้สืบเชื้อ สายที่เป็นได้เพียงผู้ปกครองบ้านเท่านั้น

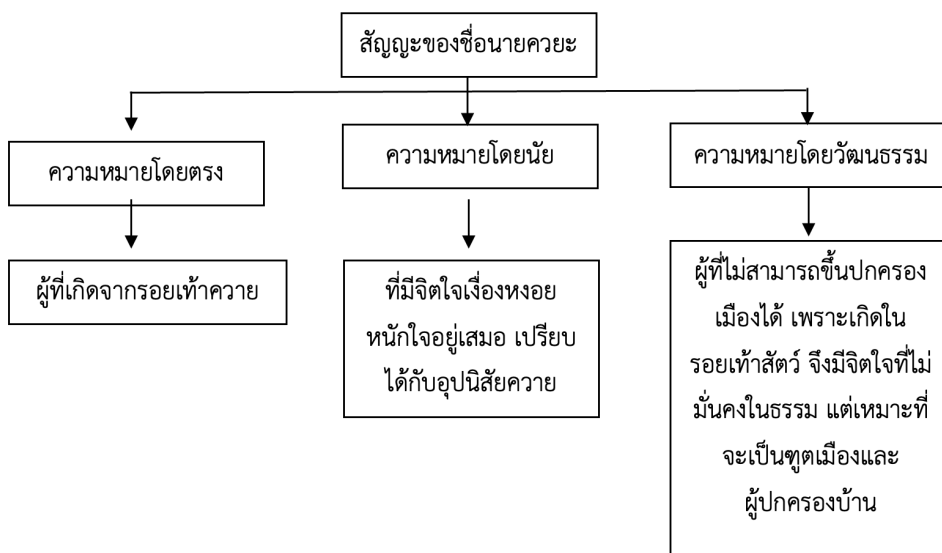
ในกรณีของกษัตริย์ผู้ไม่มีสายเลือดพระมหาสมมุติแต่มีธรรม และมีความชอบ ธรรมในการขึ้นครองราชย์นั้น ปรากฏในประวัติพระเจ้าลาวจกราช กษัตริย์เมืองหริภุญนครเงิน ยางในตำนานหริภุญนครเงินยาง (กรมศิลปากร, 2512: 1-48) และตำนานพระธาตุดอยตุงเมือง เชียงแสน (กรมศิลปากร, 2485: 1-27) อันเล่าเรื่องปู่เจ้าลาวจก หัวหน้าชาวลัวะที่อาศัยอยู่บน ดอยตุงยะหิสะ ภายหลังการสร้างพระธาตุดอยตุงแล้วจึงเป็นผู้ยืมดินในพระรัตนไตร รักษาสิล ๕ สิล ๘ ให้ทานเป็นนิจ ภูเขาพระธาตุดอยตุงด้วยดอกไม้ของหอมและตุงอยู่เป็นเวลานาน จน จุตีไปอุบัติเป็นเทพบุตร ก่อนลงมาเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองหริภุญนครเงินยาง และสืบเชื้อ สายกษัตริย์ปกครองเมืองต่างๆ ในล้านนาต่อไป

ความชอบธรรมในการปกครองเมืองของปู่เจ้าลาวจกถูกอธิบายโดยเชื่อมโยงกับ พุทธประวัติ กล่าวคือ พระมหาสมมุตินั้น คือ พระโพธิสัตว์โคดมที่อุบัติลงมาครั้งแรกเมื่อโลก สมัยภัทรกัปกำเนิดขึ้น ได้รับการยกย่องจากมหาชนให้เป็นพระราชเพราะระงับเหตุแห่ง สงครามและสอนธรรมให้ผู้คนในโลก จุตีแล้วจึงไปอุบัติเป็นเทพบุตรรอการลงมาตรัสรู้เป็น ลำดับที่ 4 ต่อไป ส่วนลูกหลานของพระมหาสมมุติกลายเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองต่างๆ ใน โลกนี้ จึงเกิดคติการสืบเชื้อสายทางสายเลือดขึ้นมา ภายหลังเมื่อพระโพธิสัตว์ได้ลงมาอุบัติอีก ครั้ง และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคดมแล้ว จึงเกิดการสืบสายเลือดในอีกลักษณะหนึ่ง เรียกว่าการสืบสายเลือดทางธรรม คือ การเป็นผู้ยินยอมอ่อนรับพระรัตนไตร รักษาสิลธรรมให้ ทานปฏิบัติสมาธิภาวนา เป็นต้น

เหตุที่ต้นสายของการสืบเชื้อสายทางสายเลือดหรือทางธรรมนั้น เกิดจากพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าโคดมเช่นเดียวกัน แต่ต่างช่วงเวลา ผู้ที่สืบเชื้อสายทั้งสองทางจึงมีความชอบ

ทั้งนี้พบว่าเรื่องของนายควยะในชินกาลมาลีปกรณ์และตำนานมูลศาสนา เสนอไว้เพียงช่วงเดียว คือ ตอนที่เบญจกษัตริย์ไปขอพระนางจามเทวีเท่านั้น (พระรัตนปัญญา, 2554: 145 พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, 2557: 139) และตำนานทั้งสอง ระบุว่าผู้ที่เกิดในรอยเท้าสัตว์มีเพียง 3 คู่ คือ รอยเท้าช้าง รอยเท้าแรด และรอยเท้าโค ไม่ปรากฏกุมารกุมารีในรอยเท้าโคเถื่อนหรือวัวเถื่อนหรือควาย (พระรัตนปัญญา, 2554: 143 พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, 2557: 126) ด้วยเหตุนี้ทั้งในชินกาลมาลีปกรณ์และตำนานมูลศาสนาจึงไม่ได้แสดงนัยใดๆ ของชื่อนายควยะไว้ คงปรากฏชื่อขึ้นมาอย่างโดดๆ ไม่ได้แสดงที่มาที่ไป

องค์ความรู้จากการศึกษา

สรุป

โครงสร้างเนื้อหาจามเทววงศ์มี 9 ตอน เนื้อหาแต่ละตอนสอดคล้องสัมพันธ์เป็นเหตุและผล มีจุดประสงค์เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย โดยทำความเข้าใจการกำเนิดเมืองหริภุญชัย การปกครอง การสงคราม และความสัมพันธ์กับเมืองโดยรอบที่ผ่านการสงครามและการแต่งงาน ทุกตอนมีหลักธรรมกำกับ ส่วนสัจจะของชีอนายควายะที่ปรากฏในจามเทววงศ์ระดับความหมายโดยตรง คือ ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควาย ระดับความหมายโดยอ้อม คือ ผู้ที่มีจิตใจเงื่องหงอย มีความหนักใจอยู่เป็นปกติวิสัย เปรียบได้กับอุปนิสยควาย และระดับของวัฒนธรรม คือ ผู้ที่ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้ เป็นได้เพียงผู้ปกครองบ้าน เหตุเพราะเกิดในรอยเท้าสัตว์จึงมีจิตใจที่ไม่มั่นคงในธรรม และการตัดสินใจในขณะที่จิตใจไม่มีธรรมนั้นจะกลายเป็นเหตุให้บ้านเมืองล่มสลายได้

ข้อเสนอแนะ

1. ให้มีการวิเคราะห์ข้ออื่นๆ ในจามเทววงศ์ตามทฤษฎีสัจจะศาสตร์
2. ให้มีการเปรียบเทียบโครงสร้างเรื่องเมืองหริภุญชัยในจามเทววงศ์ ชินกาลมาลีนี้ และตำนานมูลศาสนา

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2485). **ประชุมตำนานพระธาตุ เล่ม 1**. พระนคร: พานิชศุภผล.
- กรมศิลปากร. (2512). **ประชุมตำนานภาคที่ 72 เล่ม 45**. พระนคร: ศุภสภา.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). **การวิเคราะห์สื่อ แนวคิดและเทคนิค**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). **สัจจะวิทยาโครงสร้างนิยมหลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ. (2557). **ตำนานมูลศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา.
- พระโพธิธรรมา. (2554). **จามเทววงศ์**. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา.
- พระรัตนปัญญา. (2554). **ชินกาลมาลี**. แปลโดยพระยาพจนานุกรม. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา.
- ภัทรพงศ์ อัครเศรณี. (2518). **การออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อสื่อความหมายโดยประยุกต์ใช้**

หลักการของวิชาสัญลักษณ์. **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา
อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ธนิกานต์ วรรณมานนท์. (2560). การวิเคราะห์อักษณสูตร. **วารสาร
ดำรงวิชาการ**. 16(2), 142-168.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ธนิกานต์ วรรณมานนท์. (2559). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง
พระบรมสารีริกธาตุกับการสร้างบ้านเมืองบนที่ราบเชิงแสน. **รายงานการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (2563). ตำนานอุรังคธาตุ: นาคอยู่ในสุวรรณภูมิ ไม่มีนาคที่พระ
ธาตุพนม. **วารสารปณิธาน**. 16(2), 149-183.

Deneil Chandler. (2022). "Semiotics for Beginners" (Online) Accessed Available
form <http://www.aber.ac.uk> (20 September 2022).

Milton B. Singer. (1984). **Man's Glassy Essence Explorations in Semiotic
Anthropology**. Bloomington: Indiana University Press.

Victor Turner. (1975). Symbolic Studies. **Annual Review of Anthropology**. 4
(1975), 145.